

Proportionality of applying the precautionary principle with the category of guaranteeing water security

Fateme Ebrahimi¹, Ali Reza Arashpour², Sayed Mohammad Sadegh Ahmadi³

Abstract

Field and Aims: The right to water is the origin and manifestation of many human rights. The lack of proper access to water resources has brought many crises, especially many environmental crises for societies, which has caused insecurity for humans. Therefore, legal scholars are always trying to explain mechanisms to get out of these environmental crises.

Method: In this research, descriptive-analytical method has been used and library method has been utilized as the method of collecting information.

Finding and Conclusion: The main question is whether the establishment and application of the precautionary principle can guarantee water security as well as a suitable solution to prevent water crises and tensions. Because the lack of access to water affects human development and the lack of development in any society colors the disputes over resources. Therefore, paying attention to and using the precautionary principle as one of the key solutions accelerates environmental preventive measures and improves crisis management and ultimately ensures water security. Therefore, it seems that there is a direct relationship between ensuring water security and applying the precautionary principle. And applying this principle to ensure water security can be considered as a suitable solution.

Keywords: precautionary principle, water security, human security, right to water.

*Citation (APA): Ebrahimi, F., Arashpour, A., Ahmadi, M. (2023). Proportionality of applying the precautionary principle with the category of guaranteeing water security. *International Legal Research*, 16(61), 47-68.

https://alr.ctb.iau.ir/article_702375.html?lang=en

1. Department of Public Law, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran. Email: Ebrahimi2000.f@gmail.com

2. Associate professor, law Department, University of Isfahan, Isfahan, Iran. (Author). Email: a.arashpour@ase.ui.ac.ir

3. Associate professor, Department of Public law, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran. Email: sms_ahmadi@khuisf.ac.ir

Introduction

Access to water resources is effective in realizing many human rights. Because water is one of the basic and vital elements in the life of human societies, mankind has settled in Kettler water resources to meet its needs, and this itself has become the beginning of the formation of human civilizations. Therefore, any lack of access to this vital resource can cause many environmental crises. And these crises become the cause of many national and international conflicts and disputes and ultimately bring insecurity. Today, security is recognized as one of the examples of human rights, as evidenced by many legal documents. Security includes a wide range of topics such as human security, water security and economic and social security. One of the aspects that endangers human security, especially water security, is the occurrence of environmental crises. Therefore, the author seeks to find an answer to this question: can establishing and applying the precautionary principle guarantee water safety?

The existence of environmental principles such as the principle of precaution, the principle of prevention, the principle of information, as accepted in the international and domestic legal documents of many countries, has been considered effective in preventing environmental crises. The precautionary principle is one of the important and basic principles that, according to many scholars of international law, can play an essential role in preventing environmental damage. Therefore, it is necessary to examine concepts such as security, human security, water security and its importance and the precautionary principle.

Conclusion

The goal of human security is to protect people against all crises and threats. The importance of water can be seen in different dimensions of development. In general, social, economic and political development has taken place around the axis of water, because water supplies basic human needs such as food and even the needs that emerged after the creation of industry. Therefore, water plays an effective role in the development process, guaranteeing water security in the form of reliable and suitable access for each person to sufficient water in order to enjoy a healthy life. Access to this right is the basis for securing and accessing many human rights such as the right to food, welfare, health, the right to development and most importantly the right to life. It will also be the basis for creating many tensions. Therefore, the existence of any obstacle on this vital liquid affects many human rights. The precautionary principle is one of the principles that has been developed in the light of international environmental law and is approved by many countries, and its main purpose is to protect the environment and prevent its destruction and pollution. The precautionary principle does not consider mere possibility as a factor to ignore (precautionary measures) and considers the existence of potential and possible risks to be important. In addition, time is also considered as an important factor because ignoring time reduces the opportunity to take action.

The experiences of the countries and the existing crises confirm the fact that not paying attention to environmental principles can leave many harmful effects, so that wherever there is more attention to the application of the precautionary principle, water security is more guaranteed. On the other hand, by looking at the domestic laws, especially in the areas related to water, this principle (precautionary principle) is not properly emphasized because the laws are generally development-oriented and less attention is paid to environmental issues. In the current procedure, it is possible to see the cases that are the cause of many environmental crises,

because the geographical location and climate of Iran is such that the issue of water has become one of the main challenges of Iran. Of course, there are also cases in which environmental principles such as the precautionary principle have been seen. The issue of guaranteeing water security in the current situation is such that the possibility of any incident that prevents access to water resources should be anticipated and any conflict should be prevented. Therefore, it requires serious determination both in establishing the law and in the implementation phase. If the precautionary principle is ignored, there will be less opportunity to take action to ensure water safety.

It seems that there is a direct relationship between the application of the precautionary principle and the guarantee of water security, because by paying attention to this principle, threats are less likely to appear and the level of security increases and water security is guaranteed. Therefore, applying this principle can be a good solution to prevent water crises and tensions. In this regard, it is suggested to pay more attention to this principle in order to prevent disputes. One of the effective ways is to create legal mechanisms; These mechanisms in the framework of legislation can provide suitable conditions to apply this principle and ultimately guarantee water security.

نسبت سنجی اعمال اصل احتیاطی با مقوله تضمین امنیت آب

فاطمه ابراهیمی^۱، علیرضا آرش پور^۲✉، سید محمد صادق احمدی^۳

چکیده

زمینه و هدف: حق بر آب، منشأ و تجلی بخش بسیاری از حق‌های بشری است. عدم دسترسی مناسب به منابع آبی بحران‌های زیادی، به خصوص بحران‌های محیط‌زیستی فراوانی برای جوامع به همراه داشته است که سبب بروز ناامنی برای انسان شده است. از این رو، اندیشمندان حقوقی همواره درصدد تبیین سازکارهایی برای برون‌رفت از این بحران‌های زیست‌محیطی می‌باشند؛ چرا که عدم دسترسی به آب توسعه بشر را متأثر می‌کند و نبود توسعه در هر جامعه‌ای، اختلافات بر سر منابع را پررنگ می‌کند.

روش: در این پژوهش، از روش توصیفی - تحلیلی استفاده و روش کتابخانه‌ای به عنوان روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات برگزیده شده است.

یافته‌ها و نتایج: توجه و بکارگیری اصل احتیاطی به عنوان یکی از راهکارهای کلیدی سبب سرعت بخشیدن به اقدامات پیشگیرانه محیط‌زیستی است که مدیریت بحران را بهبود می‌بخشد و در نهایت، امنیت آب تضمین می‌گردد. از این روی، به نظر می‌رسد که رابطه مستقیم بین اعمال اصل احتیاطی و امنیت آب وجود دارد و اعمال این اصل در جهت تضمین امنیت آب می‌تواند به عنوان راهکار مناسبی در نظر گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: اصل احتیاطی، امنیت آب، امنیت انسانی، حق بر آب.

* استناددهی (APA): ابراهیمی، فاطمه؛ آرش پور، علیرضا؛ احمدی، سید محمد صادق. (۱۴۰۲). نسبت‌سنجی اعمال اصل احتیاطی با مقوله تضمین امنیت آب. *تحقیقات حقوقی بین‌المللی*، ۱۶(۶۱)، ۴۷-۶۸.

https://alr.ctb.iau.ir/article_702375.html

۱. دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

رایانامه: Ebrahimi2000.f@gmail.com

۲. دانشیار گروه حقوق، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول).

رایانامه: a.arashpour@ase.ui.ac.ir

۳. دانشیار گروه حقوق عمومی واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

رایانامه: sms_ahmadi@khuisf.ac.ir

مقدمه

دسترسی به منابع آبی در تحقق بسیاری از حقوق انسانی تأثیرگذار است، چرا که آب از عناصر اساسی و حیاتی در زندگی جوامع انسانی است. بشر به واسطه تأمین نیاز خود در کنار منابع آبی سکنا گزیده و این خود سرآغاز شکل‌گیری تمدن‌های بشری شده است. بنابراین، هرگونه عدم دسترسی به این منبع حیاتی می‌تواند منشأ بروز بحران‌های زیست‌محیطی زیادی گردد. و این بحران‌ها عامل بسیاری از نزاع‌ها و اختلافات ملی و بین‌المللی می‌شود و در نهایت، ناامنی را به همراه دارد. امروزه، امنیت به گواه بسیاری از اسناد حقوقی به عنوان یکی از مصادیق حقوق بشری شناخته می‌شود. امنیت طیف وسیعی از موضوعات مانند امنیت انسانی، امنیت آب، امنیت اقتصادی و اجتماعی را شامل می‌شود. یکی از جنبه‌هایی که امنیت انسانی خصوصاً امنیت آب را به مخاطره می‌اندازد، وقوع بحران‌های زیست‌محیطی است.

بنابراین، نگارنده به دنبال یافتن پاسخ به این پرسش است که آیا برقراری و اعمال اصل احتیاطی می‌تواند موجب تضمین امنیت آب باشد و همچنین، راهکاری مناسب برای پیشگیری از بحران‌ها و تنش‌های آبی باشد؟

وجود اصول محیط‌زیستی همچون اصل احتیاطی، اصل پیشگیری، اصل اطلاع‌رسانی، همانگونه که در اسناد حقوقی بین‌المللی و داخلی بسیاری از کشورها پذیرفته شده است، در پیشگیری از بحران‌های زیست‌محیطی مؤثر دانسته شده است. اصل احتیاطی از جمله اصول مهم و پایه‌ای است که به زعم بسیاری از اندیشمندان حقوق بین‌الملل، در پیشگیری از بروز صدمات زیست‌محیطی می‌تواند نقش اساسی داشته باشد. لذا، لازم است ابتدا مفاهیمی همچون امنیت، امنیت انسانی، امنیت آب و اهمیت آن و اصل احتیاطی مورد بررسی قرار گیرد.

۱. امنیت

در تعریف واژه امنیت،^۱ «در لغت، حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله را گویند» (آشوری، ۱۳۸۹: ۳۸). امنیت^۲ حالت عاری بودن از خطر و تهدید^۳ (فرهنگ لغت انگلیسی آکسفورد^۴) بیان شده است.

«براساس یک سنت دیرینه، نظریه‌پردازان امنیت، آن را مقوله‌ای دووجهی می‌دانند که از سویی، عینی و مربوط به واقعیات بیرونی است و از سویی دیگر، ذهنی و مرتبط با دریافت‌ها و

۱. امام صادق علیه السلام می‌فرماید پنج چیز است که حتی اگر یکی از آن‌ها برقرار نباشد، زندگی ناقص و ناگوار است، عقل

نابود می‌شود و مایه دلمشغولی می‌گردد؛ نخستین پنج چیز، سلامت و دوم، امنیت است... (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۷۱).

2. security

3. The state of being free from danger or threat

4. English Oxford living Dictionary

باورهای درونی. آنان البته، وجه بیرونی امنیت را اصیل دانسته و مقصودشان از وجه درونی امنیت، برداشت و تصویری است که افراد از واقعیات‌های بیرونی در ذهن دارند» (اسماعیلی، ۱۳۹۹: ۴۸).

«با آغاز عصر جهانی‌شدن، امنیت ملی مفهوم جدیدی یافته است. ماهیت تهدیدات نیز از بُعد نظامی به ابعاد دیگری همچون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تسری یافته است» (اشرافی، ۱۳۹۳). لذا امروزه، امنیت از بُعد نظامی صرف احتراز جسته و در ابعاد دیگری نیز قابل تصور است. «در همین دوران است که شاهد گستردگی موضوعات امنیتی (طرح مسائل تازه‌ای از قبیل: تروریسم، ایدز، قاچاق مواد مخدر، نابودی منابع طبیعی، گرمای زمین، انفجار جمعیت، آلودگی آب‌وهوا، سوراخ شدن (تخریب) لایه ازن، باران‌های اسیدی و...) می‌باشیم» (افتخاری، ۱۳۹۵: ۶۳). «بنابراین، برای تحلیل امنیت و مواجهه با تهدیدات امنیتی باید فرایندی که در آن بستر، مساله امنیتی شکل گرفته است، بررسی و شناسایی شود» (میان‌آبادی، قریشی، ۱۴۰۰: ۲۵۲).

امنیت به مثابه یک حق همگانی در متون و اسناد معتبر حقوق بین‌الملل نیز مورد تصریح و تاکید قرار گرفته است، از جمله در صدر بند ۱ ماده ۱ منشور ملل متحد، اهداف ملل متحد، آمده است.

همچنین، مطابق ماده سوم اعلامیه جهانی حقوق بشر: «هرکس حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد». علاوه بر این، ماده بیست‌ودوم همین اعلامیه نیز این حق را به رسمیت شناخته است. همچنین، در ماده نهم میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، این حق مورد اشاره قرار گرفته است.

۲. امنیت انسانی

همواره امنیت در ابعاد مختلفی قابل بررسی است و یکی از این ابعاد، امنیت انسانی است که در تلاش است تا مفهومی دیگر ارائه دهد. «استقرار امنیت، تنها در حدود آزادی‌های اساسی انسان، از جمله آزادی و رهایی از قید احتیاج، آزادی از قید ترس، آزادی زندگی با کرامت و آزادی از آثار خطرناک، امکانپذیر است» (ووترز، ویناگرادو، بی‌جورن^۱، ۲۰۰۹: ۱۰۱).

«مفهوم امنیت انسانی^۲ به معنای متعارفی بدل شده که بازتاب آن را می‌توان در ملاحظات نظری و برداشت‌های مفهومی از آن، به ویژه در گزارش ۱۹۹۴ برنامه عمران ملل متحد^۳ مشاهده نمود. این گزارش منشأ تفکرات جدید راجع به امنیت انسانی است» (برگیس و تاج‌بخش^۴، ۲۰۱۰: ۴۴۸). «در این گزارش، امنیت انسانی این گونه تعریف شده است که مردم از موانع و فشارهای روحی و روانی که مانع رشد انسان است، آزاد و رها باشند. بنابراین، در امنیت انسانی مقوله‌ای جامع و

1. Wouters, Vinogradov, Bjorn.

2. Human security

3. UNDP

4. Burgees, Tadjbakhsh

مردم‌محور، پاسخ‌گرا و موجب پیشگیری، تقویت، حفاظت و توانمندسازی افراد و جوامع است» (سازمان ملل دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرائم^۱، ۲۰۱۲: ۱۷-۲۱ و ۳۶). «امنیت انسانی دارای دو وجه عمده است: وجه اول، ایمنی در برابر تهدیدات مزمنی نظیر گرسنگی، بیماری و سرکوب و وجه دوم، محفوظ بودن در برابر آشوب‌ها، آشفتگی‌های ناگهانی و مخاطره‌آمیز» (گزارش توسعه انسانی^۲، ۱۹۹۴: ۲۴).

«امنیت بشر تحت تأثیر فرایندهای توسعه است. موانع موجود بر سر راه توسعه، ناامنی انسانی را ایجاد می‌کند و بنابراین، پایداری در پیشرفت بشر باعث تقویت مفهوم امنیت انسانی می‌شود» (مسعودی فر و دیگران، ۱۴۰۰: ۹۰). در امنیت انسانی، هدف، حمایت از انسان در برابر کلیه ناآرامی‌ها و تهدیدات است. این تهدیدات در ابعاد مختلفی است که هریک بخشی از نیازهای انسان را برطرف می‌کند، نیازهایی همچون آب، غذا و اشتغال.

۳. نقش و اهمیت آب

مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۶۹، اعلامیه توسعه و پیشرفت اجتماعی را تصویب کرد که به موجب این اعلامیه، هدف از توسعه و رشد اجتماعی، افزایش مستمر استانداردهای مادی و معنوی زندگی برای تمام افراد جامعه با عنایت به حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین می‌باشد. با تلاش برخی از کشورها، حق توسعه به رسمیت شناخته شد. اعلامیه حق توسعه ۱۹۸۶ در ماده ۱ خود حق توسعه را حق ذاتی و جدایی‌ناپذیر از انسان می‌داند و البته، می‌توان در ماده ۲۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) نیز این مفهوم را مشاهده کرد. در اعلامیه پایانی کنفرانس جهانی حقوق بشر وین در سال ۱۹۹۳، حق توسعه مجدداً به عنوان یک حق مسلم و بخش لاینفک حقوق بنیادین بشر که شامل حقوق اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و حقوق مدنی و سیاسی می‌شود، مورد تأیید قرار گرفت. توسعه در شکل جامع آن، توسعه در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی می‌باشد.

۳-۱. آب و توسعه اقتصادی

تولید محصولات کشاورزی، پتروشیمی، فولاد که از پایه‌های رشد اقتصاد در هر کشور به شمار می‌روند، نیازمند عوامل بسیاری هستند که یکی از مهمترین آن‌ها، آب می‌باشد. آب از منابع مهم هر کشور به شمار می‌آید. وجود این منبع به صورت پایدار بسیاری از هزینه‌های تولید را کاهش می‌دهد و هر کشور را از واردات بی‌نیاز می‌کند؛ همچنین، فرصت‌های شغلی فراوانی را ایجاد می‌کند. با افزایش تولید، رفاه و امنیت غذایی بهبود می‌یابد و توسعه اقتصادی روستایی و شهری

1. UNDOC, (Report of the Secretary- General), A/66/763, 2012.
2. UNDP, HDR (Human development report)

فراهم می‌شود. در این چرخه، آب به واقع منبع حیات است. بنابراین، آب نقش و اهمیت اساسی در توسعه اقتصادی^۱ دارد.

همانطور که در بیانیه دوبلین در رابطه با آب و توسعه پایدار^۲ مصوب ۱۹۹۲ کنفرانس بین‌المللی آب و محیط‌زیست^۳ آمده است، آب به عنوان یک کالای اقتصادی مورد پذیرش قرار گرفته است. همچنین، در فصل ۱۸ دستور کار ۲۱، آب یک کالای اقتصادی و اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. «افزایش جمعیت و به تبع آن، عوامل فیزیکی مانند تغییر اقلیم یا وقایع جوی (تغییرات آب‌وهوایی) باعث پیدایش چالش‌های جدی برای این منبع گران‌بها شده است». (مقیم و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۸).

۳-۲. آب و توسعه اجتماعی

توسعه اجتماعی^۴ عبارت است از افزایش توانایی جوامع انسانی برای مواجهه با پیچیدگی‌های محیطی‌ای که به مسأله‌ی بقای جوامع ارتباط می‌یابند. از این منظر، جوامعی از نظر توسعه اجتماعی در سطوح بالاتری قرار دارند که در مقایسه با سایر جوامع از نظر مواجهه با پیچیدگی‌های محیطی، واکنش بهتری دارند. می‌توان از ابعاد مفهوم توسعه اجتماعی، توجه و تاکید بر عوامل و پیامدهای زیست‌محیطی را برشمرد (فاضلی و دیگران، ۱۳۹۲). از جمله پیامدهای زیست‌محیطی، مسئله آب و کمبود آن است.

تنش‌های مربوط به کمبود آب از دلایل مهاجرت افراد محسوب می‌شود، خصوصاً در مناطق روستایی به واسطه اهمیتی که آب در اقتصاد و معیشت آن‌ها دارد. مهاجرت این افراد و عدم دسترسی به شغل مناسب و عدم وجود امکانات کافی، مشکلات مربوط به معیشت، سطح رفاه، اشتغال و مواردی از این دست، آسیب‌های اجتماعی زیادی را به همراه دارد و گروه زیادی از افراد را در معرض بحران‌هایی قرار می‌دهد که توسعه اجتماعی را ناکام می‌گذارد؛ چرا که حق بر توسعه و برخورداری از حقوق اجتماعی کمرنگ‌تر امکان تحقق می‌یابند.

حقوق اجتماعی عمدتاً حقوق و آزادی‌هایی مانند تأمین اجتماعی، حق داشتن مسکن و شغل، حق سلامت را شامل می‌شود. این حقوق در اسناد بین‌المللی مانند منشور ملل متحد و اعلامیه حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی به رسمیت شناخته شده است.^۵

1. Economic Development
2. Dublin Statement on Water and Sustainable Development
3. International Conference on Water and the Environment
4. Social Development

۵. به عنوان مثال، به ماده ۵۵ منشور ملل متحد و ماده ۲۳ اعلامیه حقوق بشر و ماده ۶ و ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی می‌توان اشاره کرد.

۳-۳. آب و توسعه سیاسی

مفهوم توسعه سیاسی^۱ بر اساس میزان صنعتی شدن، تحریک و تجهیز اجتماعی، رشد اقتصادی و مشارکت سیاسی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در فرایند توسعه سیاسی، تقاضاهای جدیدی به صورت مشارکت و ایفای نقش‌های جدیدتر ظهور می‌کنند. بنابراین، نظام سیاسی باید از ظرفیت و توانایی‌های لازم برای تغییر وضعیت برخوردار باشد، در غیر این صورت، سیستم یا بی‌ثباتی، با هرج‌ومرج روبرو خواهد شد (هنتینگتن^۲، ۱۹۸۷) و یا برخی توسعه سیاسی را افزایش ظرفیت نظام سیاسی در پاسخگویی به نیازها و خواسته‌های مردم و عبور از بحران‌ها می‌دانند (پی^۳، ۱۹۶۵). به نظر لوسین پای توسعه سیاسی را به مانند پیش شرط ضروری توسعه اقتصادی می‌داند (عالم، ۱۳۸۷: ۱۲۵). بنابراین، با توسعه سیاسی ظرفیت گذر از بحران‌ها و پاسخگویی نیازهای یک جامعه افزایش می‌یابد و نیازها با توجه به منابع موجود در هر جامعه‌ای مدیریت و پاسخ داده می‌شود. البته، توسعه سیاسی و حق بر توسعه سیاسی نیز منشعب از حق بر توسعه می‌باشد و زمینه‌ساز حقوق و آزادی‌های سیاسی شهروندان است.

«نفت یکی از ثروت‌های هر سرزمین تماماً در طول تاریخ، بهانه‌ای برای مناقشه بوده است و حال، آب و محیط‌زیست نیز به این لیست اضافه شده است» (کالپاکیان^۴، ۲۰۰۰). و محیط‌زیست و عناصر آن همچون آب متأثر از رفتار سیاستمداران است.

«در حال حاضر، صاحب‌نظران میدان محیط‌زیست و برخی تحلیل‌گران روابط بین‌الملل بر اهمیت موضوعات زیست‌محیطی به عنوان یکی از پارامترهای تعیین‌کننده و البته، محدودکننده رفتار سیاستمداران و روندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری تاکید دارند» (رنجبر حیدری، جمشیدی، ۱۳۹۵: ۲۰۵).

بنابراین، توجه به اهمیت و نقش آب، امنیت آب و امنیت انسانی را به همراه دارد. لذا، آب به واقع از عناصر حیاتی برای بقای بشر محسوب می‌شود.

۴. امنیت آب

آب یکی از نیازهای اصلی و اساسی بشر محسوب می‌شود و تأمین بسیاری از نیازها مستلزم وجود آب و دسترسی ایمن به آن می‌باشد؛ به طوری که «امروزه، حدود ۴۰ درصد جمعیت جهان از بیش از ۲۷۰ آبراه فرامرزی بهره‌برداری می‌کنند.» (سند سازمان ملل^۵، ۲۰۱۷: ۲/۲۲).

1. Political Development
2. Hantington
3. Pye
4. Kalpakian
5. UN. Doc.S/PV. 7959. 2017:2/22

برای اولین بار، در اعلامیه اجرایی دومین نشست جهانی آب در لاهه،^۱ این اصطلاح مورد بررسی و توجه قرار گرفت و چالش‌های امنیت آب^۲ در قرن ۲۱^۳ را در هفت محور مطرح کرد: ۱. تأمین نیازهای اولیه؛ ۲. تأمین منابع غذایی؛ ۳. حمایت از اکوسیستم‌ها؛ ۴. تسهیم منابع آبی؛ ۵. مدیریت خطرها؛ ۶. ارزش‌گذاری آب؛ ۷. حاکمیت هوشمندانه بر آب. و در این دیدگاه، امنیت آب «تأمین دسترسی ایمن مردم به مقادیر کافی از آب با کیفیت مقبول، برای امرار معاش، رفاه انسانی و توسعه اقتصادی-اجتماعی، تضمین حمایت در برابر آلودگی‌ها و بلایای آبی و حفاظت از اکوسیستم‌ها در یک فضای برخوردار از صلح و ثبات سیاسی تعریف شد»^۴ همانطور که در بیانیه مذکور در مورد امنیت آب آمده است، امنیت آب زمانی حاصل می‌شود که مقادیر کافی از آب سالم در طبیعت وجود داشته باشد؛ افراد و دولت‌ها به راحتی بتوانند به آن دسترسی داشته و نیز اختلافات و تعارضات بالقوه و بالفعل به گونه‌ای مدیریت شوند که کمترین آسیب بر کمیت و کیفیت منابع آبی و نیز بر توانایی دسترسی افراد به آب داشته باشند.^۵

بنابراین، «در امنیت آب، میزان دسترسی مطمئن هر فرد به آب کافی با نرخ معقول و قابل پرداخت به منظور داشتن زندگی بهداشتی، سالم و مفید بطوری که محیط‌زیست محافظت شود» (مشارکت جهانی آب^۶، ۲۰۰۰). و «دسترسی به آبی که به لحاظ سلامتی، معیشت، اکوسیستم و تولیدات کشاورزی دارای کمیت و کیفیت قابل قبول باشد و اثر مخاطرات آبی در ارتباط با مردم، محیط‌زیست و اقتصاد نیز مدیریت شده باشد» (گریا و سادوف^۷، ۲۰۰۷: ۵۷۱). مورد تاکید است.

«ضرورت محافظت از آب به همراه افزایش نیازهای آبی جهان امروز موجب توجه بیشتر جامعه بین‌المللی به مفهوم امنیت آب شده است. این اصطلاح، به بیان ساده، به معنای اطمینان از موجودیت منابع آب شرب کافی و باکیفیت و نیز دسترسی آسان به آن و ایمنی از آسیب بلایا و تعارضات مربوط به آب است» (گریج^۸، ۲۰۱۶: ۳۷).

با مذاقه در نسل سوم حقوق بشر نیز درمی‌یابیم که بهره‌مندی از حق بر محیط‌زیست سالم و به طریق اولی، تضمین و تأمین امنیت و سلامت آب از مصادیق اعمال و اجرای این حق بشری است.

1. Executive Declaration of the Second World Water Summit in The Hague(2000)

2. Water security

3. Ministerial Declaration Of The Hague on Water Security in the 21st century,2000, Hague, Netherlands

3. What is water security? Infographic. 2013.

5. Ministerial Declaration or The Hague on Water Security in the 21st century, 2000, para 3

5. GWP. (2000). Global Water Partnership

6. Greya & sadoff

7. Grigg

۵. حق دسترسی به آب

آب از عناصر اصلی در جهت بقای هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. «امروزه، میلیون‌ها انسان در سراسر جهان به آب آشامیدنی سالم برای تأمین معاش خود دسترسی ندارند و از این کمبود رنج می‌برند. زمانی که این ناامنی در سطح گسترده ایجاد شده و آسیب‌های شدید به سلامت و رفاه بخش بزرگی از مردم بینجامد، به طوری که عملکرد جامعه در اثر آن مختل شود و رفع آن‌ها ممکن نباشد، مبدل به یک بلا می‌گردد» (فان و وینکلر^۱، ۲۰۱۶: ۲۹۹-۳۰۰).

نقش و اهمیت آب سبب توجه کنفرانس‌های بین‌المللی زیادی از قبیل کنفرانس بین‌المللی بن در مورد آب شیرین ۲۰۰۰ و نشست‌های آب دوم ۲۰۰۰ و سوم ۲۰۰۳ و نشست‌های بین‌المللی زیادی از جمله نشست جهانی توسعه پایدار^۲ بوده است.

«شورای اروپایی حقوق محیط‌زیست پس از بررسی عملکرد دولت‌ها در خصوص دسترسی به آب، نتیجه گرفت که هر شخصی از حق بر آب برخوردار است. شورای مذکور در قطعنامه‌ای که در آوریل ۲۰۰۰ تصویب کرد، محتوای حق بر آب را مشخص کرد و اعلام داشت که حق بر آب را نمی‌توان از سایر حقوق بشری که قبلاً شناخته شده‌اند، تفکیک نمود و از دولت‌ها خواست تا برای تضمین حق بر آب برای همه اقدام نمایند». (گروه صلح کرسی حقوق بشر، ۱۳۹۱: ۲۶۵). «همچنین، پروتکل مونترال^۳ در خصوص آب و بهداشت (۱۹۹۹) تحت توجهات کمیسیون اقتصادی اتحادیه اروپا تهیه شده که اصل دسترسی عادلانه کلیه اعضای جمعیت به آب را مقرر می‌دارد». (احمدی، بدیسار، ۱۳۹۵: ۴۲). بنابراین، دسترسی به آب (حق دسترسی به آب^۴) و منابع آبی حق هریک از ابنا بشر است و دسترسی آسان به آب می‌تواند بسیاری از هزینه‌های تولید خصوصاً در بخش‌های کشاورزی را کاهش دهد.

هیئت^۵ بین‌دولتی تغییرات آب‌وهوایی^۶ تخمین زده است که تاثیرات آب‌وهوایی علاوه بر افزایش دما، شامل افزایش سطح آب دریا، تغییر الگوهای بارش و افزایش حوادث شدید آب‌وهوایی نیز خواهد بود. همه این عوامل بر دسترسی و کیفیت منابع آب آشامیدنی تأثیر خواهند گذاشت و با تقاضای انسانی برای آب آشامیدنی، وضع بدتر خواهد شد. رویکرد نظریه تفسیری شماره ۱۵ کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی نیز بر این مبنا استوار است که وجود حق بر آب را بر پایه حقوق به رسمیت شناخته شده و در اسناد حقوق بشری قرار دهد؛ به این معنی که شناسایی حق به آب شرط لازم تحقق شماری از حقوق مثل حق حیات، حق بر استانداردهای

1. Phan & Winkler
2. World Summit on Sustainable Development (WSSD)
3. Montreal Protocol
4. The right to access water

۵. این هیئت توسط سازمان هواشناسی جهانی و برنامه محیط‌زیست ملل متحد (World Meteorological Organisation (WMO)) برای

تحلیل و ارزیابی اطلاعات علمی، فنی، اجتماعی، اقتصادی مرتبط با تغییرات آب‌وهوایی ایجاد شده است.

6. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)

مناسب زندگی، حق بهداشت و حق به غذاست» (کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۱، ۲۰۰۳). در نتیجه‌ی بیانیه هزاره مصوب ۲۰۰۰ مجمع عمومی ملل متحد، دولت‌ها خواستار کاهش نیمی از افراد فاقد دسترسی مداوم به آب شیرین تا سال ۲۰۱۵ شدند. شورای اروپایی حقوق محیط‌زیست نیز اعلام می‌کند که حق هر کس بر استاندارد مناسب زندگی مندرج در ماده ۱۱ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بدان معنی است که هر کسی برای حفظ زندگی خویش باید به آب دسترسی داشته باشد.

۶. اصل احتیاطی در اسناد و رویه‌های بین‌المللی

«این اصل، ابتدا، به عنوان اندیشه‌ای فلسفی مورد توجه قرار گرفت، زیرا مهمترین دغدغه در این موضوع، حیات و تداوم حیات (در شرایطی ایدئال) بود؛ اما این موضوع فلسفی، خیلی سریع جای خود را در میان مباحث حقوقی باز کرد و از سوی حقوق‌دانان و قانون‌گذاران مورد توجه جدی قرار گرفت» (حیاتی، ۱۳۹۳: ۱۸۸). «اصل احتیاطی نتیجه مقابله علم و تکنولوژی و حقوق و تنظیم‌کننده مرحله پیش‌فعالیت است» (هی^۲، ۱۹۹۷: ۶۴-۸۴). «اصل احتیاطی یکی از اصولی است که در پرتو حقوق بین‌الملل محیط‌زیست توسعه یافته، و از آن به عنوان یکی از پایه‌های اساسی بازرندگی یاد می‌شود» (سالجان^۳، ۱۹۹۸، ۲۰۹-۲۳۲).

این اصل در ماده ۱۵ اعلامیه ریو بازتاب یافته و به تبیین آن بدین شکل پرداخته است: دولت‌ها نباید در شرایطی که مخاطرات جدی و غیرقابل جبران وجود دارد، عدم قطعیت علمی را مبنای تعویق اقدامات مؤثر برای پیشگیری از انهدام محیط‌زیست قرار دهند.

اصل احتیاطی^۴ در کنوانسیون حفاظت از لایه ازن ۱۹۸۵^۵ و پروتکل کارتا هنان^۶ در مورد امنیت امنیت زیستی ۲۰۰۰ نیز مورد تأکید قرار گرفته است. همین‌طور می‌توان کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب‌وهوا ۱۹۹۲، کنوانسیون ۱۹۹۲ در خصوص تنوع زیستی و معاهده ماستریخت ۱۹۹۲، همچنین کنوانسیون استکهلم را می‌توان نام برد که البته، برخی به صورت مستقیم و برخی به صورت غیرمستقیم به این اصل اشاره داشته‌اند. همچنین، کشورهای اروپایی احتیاط را به عنوان یک اصل کلی حقوقی مورد پذیرش قرار داده‌اند. در برخی کشورها نیز همچون کانادا رویه احتیاطی به عنوان یک اصل حقوقی در حال شکل‌گیری است (موسوی، آرش‌پور، ۱۳۹۴). علاوه بر این، می‌توان در قضیه آزمایشات هسته‌ای بین زلاندنو و فرانسه و استدلال زلاندنو بر مبنای اصل احتیاطی و رعایت و اعمال آن توجه داشت.

7. Committee on Economic, Social and Cultural Rights

1. Hey

2. Soljan

4. Precautionary Principle

5. Convention for the protection of the Ozone layer (Vienna, 22 march 1985), Arts. I and V(3)(a).

6. Cartagena Protocol on Biosafety (Montreal, 2000), Art. 10 (6)

هدف اصلی اصل احتیاط زیست محیطی، حفاظت از محیط زیست و پیشگیری از تخریب و آلودگی آن است. اتخاذ تدابیر در کوتاهترین زمان علی رغم عدم قطعیت و یقین علمی، قلب اصلی احتیاط را تشکیل می دهد (رمضانی، ۱۳۹۲: ۱۴۳). «برخلاف مسئولیت مدنی سنتی که بر آن است تا زیان هایی که در گذشته به ناروا به بار آمده را جبران نماید، مسئولیت مدنی مدرن به سوی آینده نظر دارد. مبنای این شق اخیر از مسئولیت مدنی، همان اصل احتیاط است» (حیاتی، ۱۳۹۳: ۲۰۳).

«در احتیاط عدم یقین و قطعیت علمی وجود دارد. اصل احتیاط به خطرات بالقوه و احتمالی توجه دارد» (آرش پور، بنافی، ۱۳۹۶: ۳۵). «اعمال احتیاط با توجه به مدیریت خطر می تواند در قالب اشکال مختلفی از پیشگیری از آلودگی متجلی گردد که برای مثال، شایع ترین آن اتخاذ اقدامات پیشگیری از آلودگی یا قرار دادن بار اثبات سالم بودن بر عهده فرد یا افرادی است که آن فعالیتی را که موجب خطر می شود، انجام می دهند یا تصمیم به انجام آن دارند» (کولاسوریا، رایسنسون، ۱۳۹۰: ۱۱۷).

نکاتی که در اصل احتیاطی قابل توجه است، شامل: ۱- عدم نیاز به وجود قطعیت علمی، ۲. اهمیت عنصر زمان، ۳. اتخاذ اقدامات پیشگیرانه، ۴- سرعت عمل داشتن می شوند؛ و با لحاظ این نکات، مدیریت بحران های زیست محیطی را محقق می شود، بحران هایی که می توانند مسبب تنازعات و ناامنی ها باشند.

۷. نسبت اصل احتیاطی با تضمین امنیت آب

اصل احتیاطی به خطرات بالقوه و احتمالی توجه ویژه دارد و صرف احتمالی بودن را عاملی برای نادیده گرفتن (اقدامات احتیاطی) نمی داند. علاوه بر این، زمان را هم به عنوان عاملی مهم در نظر گرفته، چرا که نادیده انگاشتن زمان فرصت اقدام را کاهش می دهد. بنابراین، اگر آلودگی منابع آبی محتمل باشد، باید اقدامات متناسب در کمترین زمان در جهت جلوگیری از بروز آسیب های وارد بر آن صورت گیرد.

«منابع آبی در کنش مستقیم با بخش های مختلف است و شناخت تعاملات غیرقابل پیش بینی، پویا و بازخوردهای متعدد بین بخش های مختلف با منابع آب برای تأمین امنیت آب الزامی است. این مهم در کنار نیازهای رو به تزاید و میل شدید به توسعه یافتگی در بشر، ضرورت توجه بیشتر به وابستگی آب، غذا، انرژی و همبست امنیت آب، امنیت غذا، امنیت انرژی را پررنگ تر کرده است» (ویتز، استرامبو، کمپ بندیکت و نیلسون^۱، ۲۰۱۷).

با نگاه به مقررات داخلی و همچنین، بررسی رویه قضایی و مقررات بین المللی می توان جایگاه و ارتباط این دو مقوله روشن تر تبیین گردد.

1. Weitz, Strambo, Kemp-Benedict & Nilsson

۷-۱. نسبت اصل احتیاطی با امنیت آب در ایران

موقعیت جغرافیایی و آب‌وهوایی ایران به گونه‌ای است که مسئله آب تبدیل به یکی از چالش‌های اصلی ایران شده است. «خشک شدن دریاچه‌ها، تالاب‌ها و رودهای مهم ایران مثل دریاچه ارومیه و زاینده‌رود و اختلافات بر سر حقبه رودهایی چون هیرمند با همسایگان خارجی از مهمترین معضلات آبی ایران است» (رشیدی، فضائی، ۱۳۹۸: ۱۹۴). با نگاه به ریشه‌های این موضوع می‌توان ملاحظه کرد که جدای از عوامل طبیعی، عوامل دیگری که برخی منشأ بیرونی و برخی با منشأ داخلی نیز تأثیر گذار بوده است.

از طرفی، «کشور ترکیه با برنامه‌ریزی و شروع به احداث پروژه عمرانی آناتولی جنوب شرقی که به اختصار گاپ^۱ نامیده می‌شود و شامل ۱۴ سد بر روی فرات، ۸ سد بر روی رود دجله و ۱۹ نیروگاه برق آبی است، موجب کم شدن حجم آب رودهای دجله و فرات شده و در نتیجه، دشت بین‌النهرین رطوبت خود را از دست داده و به منبعی برای تولید گردوغبار و بیابان‌زایی در عراق، سوریه و ایران شده است و مشکلات متعدد زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی مانند گردوغبار و بیکاری، مهاجرت مردم و... را به همراه دارد» (اردو، ۱۳۹۶). «ترکیه با خودخواهی در زمینه ممانعت از ورود آب به پایین‌دست رودخانه‌های دجله و فرات، علاوه بر نقض قواعد حقوق بین‌الملل در زمینه رودخانه‌های مشترک، در حال فاجعه‌آفرینی غیرقابل جبران برای سوریه، عراق و در نهایت، ایران است» (ایلنا، ۱۴۰۰).

از طرف دیگر، افغانستان نیز با احداث سدهای متعدد بر رودخانه هیرمند و هریرود نیز مشکلات کمبود آب و در پی آن، مسائل زیست‌محیطی و اقتصادی و اجتماعی زیادی را برای استان‌های شرقی ایران همچون خراسان و سیستان و بلوچستان به همراه دارد. علاوه بر بحران‌های آبی که منشأ خارجی دارد، اقدامات داخلی نیز همچون ساخت سد در حوضه آبریز دریاچه‌های ارومیه در غرب و جازموریان در شرق نیز همین روند را در پیش گرفته است.

دستیابی به توسعه همواره یک هدف جذاب و در جهت برقراری منافع کشورها مطرح است و در مواجهه با ضرورت‌های محیط‌زیستی، توسعه را در اولویت خود قرار داده است. این مقوله، امنیت انسانی را در تمام کشورها و از جمله ایران بدل به یک موضوع حیاتی کرده است، بطوری که «گری لويس (همهانگ‌کننده سازمان ملل متحد و نماینده برنامه توسعه ملل متحد در ایران) یکی از پنج چالش کنونی محیط‌زیست ایران که امنیت انسانی را به مخاطره می‌اندازد، کم‌آبی دانسته است؛ به طور کلی، آب بزرگترین محدودیت منابع در ایران و بزرگترین خطر محیط‌زیست ایران در درازمدت است...» (لويز^۲، ۲۰۱۴: ۹).

1. Guneydogu Anadolu project (gap)
2. Lewis

از طرفی، با تعمق در قوانین داخلی خصوصاً در حوزه‌های مرتبط با آب، ملاحظه می‌گردد این اصل (اصل احتیاط) به نحو شایسته مورد تاکید نیست؛ چرا که عموماً قوانین توسعه‌محور می‌باشند و کمتر به مسائل زیست‌محیطی توجه می‌شود. در رویه جاری می‌توان مواردی را که عامل بروز بسیاری از بحران‌های زیست‌محیطی است، مشاهده کرد؛ از جمله: ساخت سد بدون در نظر گرفتن احتمال آسیب‌های زیست‌محیطی، کشت و کارهای بی‌رویه و بدون توجه به برآیند هزینه‌های مصرف آب و میزان تولید و آسیب‌های حاصله، تأسیس و راه‌اندازی صنایع پر مصرف آب در مکان‌هایی که خود منابع آبی محدودی دارند. موارد بیان‌شده منجر به بروز تعارضات زیادی بر سر تضمین امنیت آب و دسترسی آن برای مردم شده است. در صورتی که اگر اصول زیست‌محیطی همچون اصل احتیاطی لحاظ گردد، احتمال هرگونه آسیب‌سنجیده می‌شود و با توجه به این احتمال و اعمال، به راهبردهای پیشگیرانه عمل می‌شود.

«در چارچوب اصل احتیاطی، هرگونه اقدام مشکوک در ارتباط با محیط‌زیست، اقدام‌کننده باید به هر طریقی اثبات کند که اقدام وی برای محیط‌زیست خطرناک نیست» (مولائی، لطفی، ۱۳۹۸: ۲۸۴). بنابراین، باید ارزیابی‌های زیست‌محیطی انجام شود و بر مبنای آن، اقدام‌کننده وجود احتمال خسارت را منتفی اعلام کند. هرچند در بسیاری از قوانین، ارزیابی‌های زیست‌محیطی معیار است؛ اما در اجرا و عمل نیازمند بازنگری و قاعده‌گذاری بیشتری است تا امنیت آب تسهیل شود. و تهدید و بحران‌های آبی که منجر به تنش می‌شود، کاهش یابد.

البته، می‌توان مواردی نیز یافت که در آن اصول زیست‌محیطی همچون اصل احتیاط دیده شده است. یکی از این موارد، سد کارون ۴ به عنوان یک طرح بزرگ ملی است که بعد از رسیدن به مرحله آنگیری، با توجه به اهمیت توسعه پایدار و حفظ محیط‌زیست و به منظور به حداقل رساندن اثرات سوء زیست‌محیطی احتمالی طرح، تیم نظارت و بازرسی آن، دانشگاه (دانشگاه صنعتی شریف) در طول فاز ساخت در کنار کارفرما حضور یافت تا با مشارکت یکدیگر در جهت تحقق اهداف زیست‌محیطی مد نظر سازمان حفاظت محیط‌زیست کشور و دستیابی به توسعه پایدار گام بردارند^۱. این نمونه از جمله طرح‌هایی است که خصوصاً در راستای تأمین آب و تضمین امنیت آب اجرایی شده است. بنابراین، می‌توان دید که با در نظر گرفتن اصل احتیاطی در کمترین زمان اقدامات مقتضی صورت می‌پذیرد تا از ایجاد ناامنی‌های آبی جلوگیری شود. وجود بحران‌های جاری و پیش‌رو حاکی از وجود نیاز به اقبال و توجه بیشتر به این اصل حقوقی است.

1. ملاحظه شده در تاریخ ۱۶ تیر ۱۴۱۰ <http://sharif.edu/~torkian/fa/P-EM.html>

۷-۲. نسبت اصل احتیاطی با تضمین امنیت آب در رویه بین‌المللی

بحران آب و تضمین امنیت آب از جمله مسائل مطرح در مجامع بین‌المللی است. «درگیری بر سر آب‌های تقسیم‌شده (حقابه) رودخانه‌های بین‌المللی، از گذشته مورد علاقه برنامه‌ریزان امنیت بین‌المللی بوده است. جامعه روشنفکران ایالات متحده آمریکا در نیمه دهه ۱۹۸۰ پیش‌بینی کردند که در جهان ۱۰ مکان وجود دارد (نیمی از آن در خاورمیانه است) که به خاطر کم شدن منابع آب شیرین، در آنها بروز جنگ امکانپذیر است» (علیزاده، پیشگامی فر، ۱۳۹۰: ۱۱۷). بنابراین، تلاشها و توافقات بین‌المللی در پی برون‌رفت از این بحران می‌باشد. توافقات متعددی در قالب کنوانسیون و پروتکل شکل گرفته‌اند که در آن به حفظ و تأمین حق دسترسی به آب و جلوگیری از آلودگی آن پرداخته شده است.

از نخستین توافقات بین‌المللی، پروتکل آب و بهداشت که مصوب ۱۹۹۹ لندن می‌باشد، در جهت حمایت از اکوسیستم‌های آبی، پیشگیری، کنترل و کاهش بیماری‌های مربوط به آب است. کنوانسیون هلسینکی اعضا را ملزم به در نظر گرفتن اصول زیست‌محیطی از جمله اصل احتیاط می‌کند. به موجب این اصل، اقدامات در جهت جلوگیری از انتشار مواد خطرناک نباید علی‌رغم فقدان رابطه علت و معلولی بین مواد و تاثیرات فرامرزی به تأخیر بیفتد.

یا در قضیه سد گابچیکوو و ناگیمروش بین مجارستان و اسلواکی اشاره کرد که هر دو کشور به اصل احتیاطی در دعوی خود استناد کردند؛ هرچند اسلواکی اعلام می‌کند این اصل را به رسمیت نمی‌شناسد، اما از طرفی شرایط لازم برای تحقق اصل احتیاطی را محقق نمی‌داند. بنابراین، در رویه‌های بین‌المللی اقبال به اعمال اصل احتیاطی برای جلوگیری از بروز آسیب‌های زیست‌محیطی وجود دارد. همچنین، علاوه بر این، دادگاه بین‌المللی حقوق دریاها در دعوی ماهی تن آبی باله استرالیا و نیوزیلند علیه ژاپن، در قراری مقرر داشت که طرفین می‌بایست اصل احتیاطی را مورد عمل قرار داده و تدابیر حفاظتی برای جلوگیری از آسیب‌های زیست‌محیطی اتخاذ می‌کردند.

«منافع جامعه بین‌المللی در مقیاس وسیع‌تر در مدیریت مناسب منابع آبی به لحاظ زیست‌محیطی و فراهم کردن چارچوب همکاری مسالمت‌آمیز و اجتناب از تضادی است که می‌تواند صلح و امنیت را در میان کشورهای که سهم در منابع هستند، به خطر بیندازد» (کولاسوریا، رابینسون، ۱۳۹۰: ۶۲۶). اختلاف بر سر منابع آبی می‌تواند تعارض‌های بین‌المللی را ایجاد کند و برای جلوگیری از بروز چالشها، تهدیدها و تعارضات باید محدودیت‌های مناسب در نظر گرفته شود.

«اصل و رویه احتیاطی مستلزم تحمیل محدودیت نسبت به پاره‌ای از فعالیت‌هایی است که می‌تواند دارای آثار زیان‌آور محیط‌زیست باشد، حتی اگر علم نتواند آثار مضر آن فعالیت‌ها را به

طور صریح و صحیح پیشگویی کند» (موسوی، آرش پور، ۱۳۹۴: ۱۷۷). بنابراین، اصل احتیاطی ایجاب می‌کند احتمال هرگونه صدمه و آسیب در نظر گرفته شود.

شرایط کنونی حاکم بر محیط‌زیست توجه به اصل زیست‌محیطی همچون اصل احتیاطی را پررنگ‌تر می‌کند. در این اصل، زمان حائز اهمیت است و فرصت تصمیم و اقدام مناسب در جهت پیشگیری از آسیب را به دلیل نبود دلایل محکم (و عدم وجود قطعیت) نباید به تأخیر انداخت. در صورتی که به محض وجود احتمال آسیب، باید در فعالیت‌ها تجدیدنظر شود؛ هرگاه این موضوع نادیده گرفته شود، با بحران‌هایی مواجه می‌شویم که ناامنی و تهدیدات متعددی به صورت مستقیم و غیرمستقیم به همراه دارد. بنابراین، اعمال اصل احتیاطی باعث حفظ محیط‌زیست و جلوگیری از بروز ناامنی می‌شود. اصل احتیاطی مبنایی برای اعمال پیشگیری از رخداد آسیب‌های زیست‌محیطی خصوصاً در حوزه آب می‌باشد؛ آسیب‌هایی که ظرفیت ظهور ناامنی‌های آبی را در خود دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف امنیت انسانی، حمایت از انسان در برابر کلیه بحران‌ها و تهدیدات است. اهمیت آب در ابعاد مختلف توسعه قابل مشاهده است. عموماً توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی حول محور آب صورت گرفته است، چرا که آب تأمین‌کننده نیازهای ابتدایی بشر مانند غذا و حتی نیازهایی که در پی ایجاد صنعت پدیدار گشته، نیز می‌باشد. بنابراین، آب نقش موثری در روند توسعه برعهده دارد. تضمین امنیت آب در قالب دسترسی مطمئن و مناسب هر فرد به آب کافی در جهت برخورداری از زندگی سالم می‌باشد. دسترسی به این حق مبنای تأمین و دسترسی به بسیاری از حقوق بشری همچون حق بر غذا، رفاه، بهداشت، حق بر توسعه و مهمتر از همه، حق حیات است؛ همچنین، بستر ساز ایجاد تنش‌های متعدد خواهد بود. بنابراین، وجود هرگونه مانعی بر سر این مایع حیاتی بسیاری از حقوق بشری را متأثر می‌کند. اصل احتیاطی یکی از اصولی است که در پرتو حقوق بین‌الملل محیط‌زیست توسعه یافته است و مورد تأیید بسیاری از کشورها است و هدف اصلی آن، حفاظت از محیط‌زیست و پیشگیری از تخریب و آلودگی آن است. اصل احتیاطی صرف احتمالی بودن را عاملی برای نادیده گرفتن (اقدامات احتیاطی) نمی‌داند و وجود خطرات بالقوه و احتمالی را مهم تلقی می‌کند؛ علاوه بر این، زمان را هم به عنوان عاملی مهم در نظر گرفته، چرا که نادیده انگاشتن زمان فرصت اقدام را کاهش می‌دهد.

تجارب کشورها و بحران‌های موجود موبد این موضوع است که عدم توجه به اصول زیست‌محیطی می‌تواند آثار زیان‌بار فراوانی را به جای بگذارد، به طوری که هر جا توجه به اعمال اصل احتیاطی بیشتر باشد، امنیت آب تضمین بیشتری می‌یابد. از طرفی، با تعمق در قوانین داخلی خصوصاً در حوزه‌های مرتبط با آب، ملاحظه می‌گردد این اصل (اصل احتیاط) به نحو شایسته

مورد تاکید نیست؛ چرا که عموماً قوانین توسعه‌محور می‌باشند و کمتر به مسائل زیست‌محیطی توجه می‌شود. در رویه جاری می‌توان مواردی را که عامل بروز بسیاری از بحران‌های زیست‌محیطی است، مشاهده کرد؛ چرا که موقعیت جغرافیایی و آب‌وهوایی ایران به گونه‌ای است که مسئله آب تبدیل به یکی از چالش‌های اصلی ایران شده است. البته، می‌توان مواردی نیز یافت که در آن اصول زیست‌محیطی همچون اصل احتیاط دیده شده است. مسئله تضمین امنیت آب در موقعیت کنونی چنان است که احتمال هرگونه رخداد و حادثه‌ای که مانع از دسترسی به منابع آبی می‌شود، باید با توجه با اصل احتیاطی پیش‌بینی و از بروز هرگونه تعارض و تنازعی پیشگیری شود؛ لذا، عزم جدی را چه در وضع قانون و چه در مرحله اجرا می‌طلبد. در صورتی که اصل احتیاطی نادیده انگاشته گردد، فرصت اقدام کمتری در جهت تضمین امنیت آب فراهم می‌شود.

به نظر می‌رسد رابطه مستقیمی بین اعمال اصل احتیاطی و تضمین امنیت آب وجود دارد، چرا که با توجه به این اصل، تهدیدها امکان ظهور کمتری می‌یابند و سطح امنیت بالا می‌رود و امنیت آب تضمین می‌شود. بنابراین، اعمال این اصل می‌تواند راهکار مناسبی در جهت پیشگیری از بروز بحران‌ها و تنش‌های آبی باشد. در این راستا، پیشنهاد می‌شود تا در جهت پیشگیری از بروز اختلافات، این اصل مورد اهتمام بیشتری قرار گیرد. یکی از راه‌های مؤثر، ایجاد سازوکارهای حقوقی است؛ این سازوکارها در قالب قانون‌گذاری می‌توانند شرایط مناسبی را در جهت اعمال این اصل و در نهایت، تضمین امنیت آب فراهم کنند.

منابع

- احمدی. سیدمحمد صادق و بدیسار، سید ناصرالدین. (۱۳۹۵). حق بر آب در نظام بین‌المللی حقوق بشر. حقوق محیط‌زیست. ۱(۲). ۸۰-۳۸.
- اردو. سارا. (۱۳۹۶). ساخت سد ایلیسو در ترکیه در تضاد با حقوق بین‌الملل. ۱۴۰۱/۲/۲۷. در: irdiplomacy.ir/fa/news/1969520
- آرش پور. علیرضا و بنافی، فرشته. (۱۳۹۶). جایگاه اصل احتیاط در حمایت از محیط‌زیست دریایی. مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز. ۹(۴). ۹۸-۳۱.
- اسماعیلی. محسن. (۱۳۹۹). حق شهروندان بر امنیت؛ تفاوت ماهیت و آثار آنان، نظریه‌ای متفاوت در باب ماهیت امنیت بر اساس شریعت. مطالعات راهبردی ناجا. ۵(۱۵). ۵۸-۴۵.
- اشرافی. داریوش. (۱۳۹۳). تفسیر جدید از صلح و امنیت بین‌المللی و تأثیر آن بر مفهوم حاکمیت ملی. پژوهش حقوق عمومی. ۱۵(۴۲). ۸۳-۱۰۹.
- آشوری. داریوش. (۱۳۸۹). دانشنامه سیاسی. تهران: مروارید. چاپ سوم.
- افتخاری. اصغر. (۱۳۹۵). مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی. تهران: مطالعات راهبردی. چاپ دوم.
- ایلنا. (۱۴۰۰). سدسازی در ترکیه و بحران‌هایی بزرگتر از جنگ/ ریزگردها تا تهران می‌آیند/ از پتانسیل دادگاه لاهه استفاده کنیم. ایلنا، ۱۴۰۱/۲/۲۷. در: www.ilna.news/fa/tiny/news-1157502
- حیاتی. علی عباس. (۱۳۹۳). مفهوم اصل احتیاط و جایگاه آن در مسئولیت مدنی. حقوق اسلامی. ۱۵(۲). ۲۰۶-۱۸۵.
- رضانی قوام آبادی. محمدحسین. (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی اجرای اصل احتیاط زیست‌محیطی در پرتو آرا و تصمیمات مراجع بین‌المللی. پژوهش‌های حقوق عمومی. ۱۵(۴۰). ۱۶۴-۱۴۱.
- رنجبر حیدری. وحید و جمشیدی. ابراهیم. (۱۳۹۵). بررسی مفهوم امنیت زیست‌محیطی با نگاهی به چالش‌های زیست‌محیطی به ایران. راهبرد اجتماعی فرهنگی. ۵(۲۱). ۲۳۱-۱۹۹.
- عالم، عبدالرحمان (۱۳۷۸). بنیادهای علم سیاست. تهران: نشرنی.
- عزیزاده. عمران و پیشگاهی فر. زهرا. (۱۳۹۰). امنیت زیست‌محیطی و تحول مفهوم امنیت در قرن ۲۱. چشم‌انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی). ۶(۱۴). ۱۱۹-۱۰۷.
- فاضلی. محمد و فتاحی. سجاد و زنجان رفیعی. سیده نسترن. (۱۳۹۲). توسعه اجتماعی، شاخص‌ها و جایگاه ایران در جهان. مطالعات توسعه اجتماعی- فرهنگی. ۲(۱). ۱۷۱-۱۴۹.
- فضائلی. مصطفی و رشیدی. مهناز. (۱۳۹۸). بررسی تعهد دولت‌ها نسبت به امنیت آب در حقوق بین‌الملل. مطالعات حقوقی. ۱۱(۲). ۲۲۴-۱۹۳.
- گروه صلح کرسی حقوق بشر. (۱۳۹۱). صلح و دموکراسی یونسکو. تهران: دادگستر. چاپ دوم.
- کورو کولاسوریا. لال و رابینسون. نیکلاس. (۱۳۹۰). مبانی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست. ترجمه: سید مهدی حسینی. تهران: میزان.

- مسعودی فر. هادی و آرش پور. علیرضا و راعی دهقی. مسعود. (۱۴۰۰). تحقق امنیت انسانی از رهگذر امنیت در اقتصاد سیاسی بین‌الملل. *مطالعات سیاسی*. ۱۳(۵۲). ۸۱-۱۰۰.
- مقیمی نهنگی. سامان و باقری. علی و ابوالحسنی. لیلی. (۱۳۹۶). ارزیابی ظرفیت سیستم نهادی از منظر حلقه‌های یادگیری اجتماعی در سطح آب ایران؛ مطالعه موردی: محدوده مطالعاتی رفسنجان. *تحقیقات منابع آب ایران*. ۱۳(۳). ۱۷-۲۴.
- میان‌آبادی. حجت و قریشی. سیده زهرا. (۱۴۰۰). بازتعریف مؤلفه‌های امنیت آبی. *تحقیقات منابع آب ایران*. ۱۷(۱). ۲۳۹-۲۶۱.
- مجلسی. محمدباقر. (۱۳۶۱). *بحارالانوار*. جلد ۷۸. موسسه الوفا. چاپ دوم.
- موسوی. فضل‌الله و آرش پور. علیرضا. (۱۳۹۴). جایگاه اصل احتیاطی در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست. *مطالعات حقوق عمومی*. ۴۲(۲). ۱۶۷-۱۷۹.
- مولائی. آیت و لطفی. حسن. (۱۳۹۸). شکندگی مرز بین اصول احتیاط و پیشگیری. *مجله حقوقی بین‌المللی*. ۳۶(۶۰). ۲۶۹-۲۹۰.

- Burgess, j. peter , Tadjbakhsh . Shahrbanou. (2010). The Human Security Tale of Two Europe`s, *Global Society*. 24(4). 135-151.
- Cartagena Protocol on Biosafety. (2000).
- CESCR. (2003). Committee on Economic, Social and cultural Rights General the Rights.
- Convention for the protection of the Ozone layer. (1985).
- English Oxford living.(n.d).Retrieved from:
<http://en.oxforddictionaries.com/definition/secuturity>.
- Greya. David & sadoff Claudia W. (2007). Sink or swim? Water security for growth and development. *Water policy* 9(6). 545-571.
- Grigg. Neil S. (2016). Water security, Disasters and Risk Assessmen, Integrated Water Resource Management. an Interdisciplinary Approach. UK: *Palgrave Macmillan*.
- Global water partnership ,(2000). Interated water resources management Technical Advisory Committe (TAC). Stockholm, Sweden: *Background papers*.
- GWP. (2000). Global Water Partnership
- Hantington. S. (1987). Goals of development. *Understanding Political Development*. 3-32.
- Hey. E. (1997). The protection of Marine Ecosystems, Science Technology and International law, Netherlands: *Hague Yearbook of International law*.
- Kalpakian . J. V. (2000). Identity, conflict and cooperation in international rive basins. Ph.D. Thesis. Political Science & Geography. *old Dominion University*.
- Lewis, G. (2014). Challenges to and from the Environment in Iran, Iran Heritage Foundation and Persian Wildlife Heritage Foundation Symposium, *Royal Geographical Society*.
- Ministerial Declaration or The Hague on Water Security in the 21st century. (2000). Hague, Netherlands.
- Phan. H. Winkler. I. (2016). Water Security , In: Bereau, Susan c, Samuel, katja LH, Research Handbook on Disasters and International law. UK: *Edward Elgar*.
- Pye. W. L. (1965). The concept of Political Development. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 358(1), 1-13.

- Soljan. L. (1998). The General obligation to prevent Transboundary Harm and Its relation to four Key Environmental Principles. *Austrian Review of International and European law*, (3). 209-232
- UNDP. HDR (Human development report). (1994). *New Dimensions of Human security*. New York: *Oxford University Press*
- UNDOC. (2012). (Report of the Secretary- General). A/66/763.
- UNDOC. (2017). (United Nations Security Council. Maintenance of international peace and security). S/PV.7959
- UN Water. (2013). What is water security? Infographic, Retrieved from: <http://www.unwater.org/publications/water-security-infographic/>
- Weitz. N. Strambo. C. Kemp-Benedict E. Nilsson .M. (2017). Closing the governance gaps in the water-energy-food nexus: Insights from integrative governance, *Global Environmental change, Pergamon*. (45). 165-173.
- Wouters, P. Vinogradov ,S. Magsig, Bjorn- O. (2009). Water Security, Hydro solidarity, and International Law: a river runs through it, *yearbook of International Environmental Law*.(19). 97-134.
<http://sharif.edu/~torkian/fa/P-EM.html>